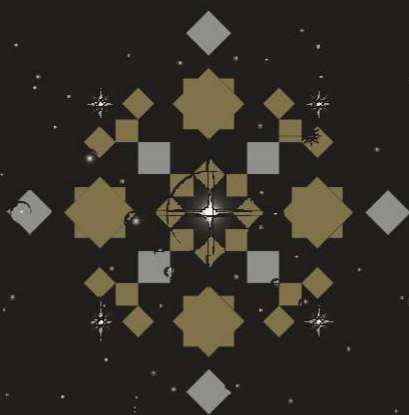

ИҚТИСОДИЁТ ИЛМИ ОСМОНИДА ЮЛДУЗГА АЙЛАНГАНЛАР

II қисм

Илмий-оммабол рисола

ИҚТИСОДИЁТ ИЛМИ ОСМОНИДА ЮЛДУЗГА АЙЛАНГАНЛАР

II қисм

Илмий-оммабон рисола

Тошкент – 2025

Xalqaro Nordik
universiteti nashriyoti

УЎК: 334.01(092)

ББК: 65.011.3г

Иқтисодиёт илми осмонида юлдузга айланганлар. (II қисм). Илмий-оммабоп рисола [Матн]. – Тошкент: «Xalqaro Nordik universiteti» nashriyoti, 2025. – 320 бет.

Ушбу рисолада илм-фан тараққиёти йўлида муҳим кашфиётларни амалга оширгани учун танланган, турли йилларда иқтисодиёт бўйича Нобель мукофотига сазовор бўлган 40 нафар олимнинг ҳаёти ва фаолияти, улар билан бўлган ибратли суҳбатлар жамланган. Рисолада нафақат иқтисодчилар томонидан яратилган назариялар, балки илм-фан олами ва жамиятда мавжуд иқтисодий вазият ҳамда сиёсат моҳияти олимлар нуқтаи назари асосида ўзига хос тарзда ёритиб берилган.

Ушбу рисола иқтисодиёт йўналишида таълим олаётган талабалар, ёш тадқиқотчилар, педагоглар ва кенг китобхонлар оммаси учун ҳам муҳим қўлланмадир.

Рисола Халқаро Нордик университетининг магистратура босқичи талабалари билан олиб борилган дарс машғулоти натижасида тайёрланган бўлиб, фаоллик кўрсатган барчага миннатдорчилик билдирамиз!

Нашрга тайёрлаганлар:

Шерзод Мустафакулов – ХНУ ректори, иқтисодиёт фанлари доктори (DSc), профессор;

Хасан Сабиров – ХНУ «Иқтисодиёт ва бизнесни бошқариш» кафедраси муdiri, иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент;

Низомиддин Урмонов – ХНУ Илмий семинар аъзоси, иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент;

Мухтасар Исакова – ХНУ матбуот котиби.

Тақризчилар:

Қаландар Абдурахмонов – Ўзбекистон Фанлар академияси академиги, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор;

Бахтиёр Салимов – ТДИУ «Яшил иқтисодиёт» кафедраси профессори, иқтисодиёт фанлари доктори;

Ақром Хошимов – «Халқ сўзи» газетаси Бош муҳаррири ўринбосари, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор.

ISBN: 978-9910-09-048-6

© Xalqaro Nordik universiteti nashriyoti, 2025

**Иқтисодиёт бўйича
2024 йилги
Нобель мукофоти соҳиблари**

**James
Robinson**

**Daron
Acemoglu**

**Simon
Johnson**

Нобель қўмитаси Дарон Ажемоғлу, Саймон Жонсон ва Жеймс Робинсонлар ҳақида:

«Уларнинг тадқиқотлари нима учун баъзи давлатлар гуллаб-яшнаши, бошқалари муваффақиятсизликка учрагани ҳақидаги тушунчамизни ўзгартирибгина қолмай, балки институционал ўзгаришлар орқали ўсишни рағбатлантириш учун амалий стратегияларни таклиф қилади. Тенгсизлик ва сиёсий беқарорлик каби глобал муаммолар кучайишда давом этар экан, уларнинг тушунчалари ушбу долзарб муаммоларни ҳал қилишда муҳимлигича қолмоқда».

ДАРОН АЖЕМОҒЛУ

Дарон Ажемоғлу 1967 йил 3 сентябрда Туркиянинг Истанбул шаҳрида туғилган. У таълимни қадрлайдиган оилада ўсган бўлиб, отаси муҳандис, онаси ўқитувчи эди. Бўлажак олим бакалаврият босқичини Истанбул университетида ўқиди. Унинг академик саёҳати Берклидаги Калифорния университетида давом этди ва у ерда 1996 йили иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олди. Берклидаги фаолияти давомида унда сиёсий иқтисод ва иқтисодий ривожланишдаги институтларнинг ролига катта қизиқиш уйғонди ва

бу кейинчалик тадқиқотининг асосий мавзусига айланади.

Докторлик диссертациясини тамомлагандан сўнг, Ажемоғлу Массачусетс технология институтида (МТИ) доцент сифатида иш фаолиятини бошлади ва тез орада ўз авлодининг етакчи иқтисодчиларидан бирига айланди. Унинг илмий ишлари сиёсий институтларнинг иқтисодий натижаларига қандай таъсир қилишини тушунишимизга сезиларли таъсир кўрсатди. Шунингдек, у Жеймс Робинсон билан биргаликда 2012 йилда чоп этилган «Нима учун халқлар муваффақиятсизликка учрайди: куч, фаровонлик ва қашшоқликнинг келиб чиқиши» номли китобнинг ҳаммуаллифи ҳисобланади. Бу иш инклюзив сиёсий ва иқтисодий институтлар фаровонликни рағбатлантириш учун муҳим аҳамиятга эга эканини, қазиб олиш институтлари (Ер ости ресурсларини қазиб олиш, уларни ишлаб чиқаришга айлантириш ва ресурслардан самарали фойдаланиш бўйича илмий тадқиқот олиб борадиган илмий ва таълим муассасалари – муҳаррир) эса қашшоқлик ва турғунликка олиб келишини таъкидлайди. Ажемоғлунинг тадқиқотлари меҳнат иқтисодиёти, технологик ўзгаришлар ва иқтисодий ўсиш каби турли мавзуларни қамраб олади.

Дарон Ажемоғлу иқтисодиётга қўшган ҳиссаси учун кўплаб мукофотларга сазовор бўлган, жумладан, 2005 йилда Жон Кларк медали билан тақдирланган. 2024 йилда эса Дэвид Кард ва Жо-

шуа Ангрист билан биргаликда иқтисоддаги сабаб-оқибат муносабатларини тушунишга қўшган услубий ҳиссаси учун иқтисод фанлари бўйича Нобель мукофотига сазовор бўлди. Унинг иши глобал миқёсда бошқарув ва иқтисодий ривожланиш бўйича сиёсат муҳокамаларини шакллантиришда давом этмоқда. МТИнинг иқтисодиёт бўлими профессори сифатида Аджемоғлу бўлажак иқтисодчиларга устозлик қилиш билан бирга фаол тадқиқот билан шуғулланиб келмоқда.

ДАРОН АЖЕМОҒЛУ БИЛАН СУҲБАТ

Мухбир: *Нобель мукофотини қўлга киритганингизни билганингизда, қандай ҳис-туйғуларни туйдингиз?*

Дарон Ажемоғлу: Нобель мукофотини олишим сюрприз эди. Афинадаги меҳмонхона балконида ўтирган эдим, қўнғироқ бўлди. Орзумдаги бу хабар кутилмаганда келди. Бу нафақат мен учун, балки менинг шерикларим Саймон Жонсон ва Жеймс Робинсон учун ҳам институтларнинг иқтисодий ўсишга таъсири бўйича ўнлаб йиллар давомида қилган ишимизнинг эътирофидек туюлди.

Мухбир: *Сизнинг тадқиқотингиз иқтисодий ўсиш учун сиёсий институтларнинг аҳамиятини қандай изоҳлайди?*

Дарон Ажемоғлу: Тадқиқотларимиз шуни кўрсатадики, мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи, қонун устуворлигини таъминлайдиган ва қарорлар қабул қилишда кенг иштирок этиш имконини берувчи инклюзив институтлар фаровонликка олиб келади. Аксинча, ҳокимият элиталари орасида тўпланган қазиб олиш институтлари узоқ муддатли ўсишга тўсқинлик қилади.

Сиёсий ҳокимиятдаги силжишлар, иқтисодиётни ўзгартирган тарихий шароитларни кўриб чиқдик ҳамда барқарор ривожланиш учун фуқароларнинг имкониятларини кенгайтириш ва демократик кадриятларни қўллаб-қувватлаш қанчалик муҳимлигини очиб бердик.

Мухбир: *Бугунги нотинч дунёда демократия қандай роль ўйнапти?*

Дарон Ажемоғлу: Демократия муҳим, лекин у глобал миқёсда, хусусан, Ғарб дунёсида муаммоларга дуч келмоқда. Унинг муваффақияти демократик фуқароликка таяниб, мулоқот, муроса ва турли қарашларни ҳурмат қилишга асосланади.

Мухбир: *Иқтисодий ривожланишда институтларнинг ролини ўрганишга сизни нима ундади?*

Дарон Ажемоғлу: Мени ҳар доим халқларнинг даромадлари ўртасидаги катта фарқ ўйлантирарди. Дастлабки тадқиқотларим нима учун баъзи мамлакатлар гуллаб-яшнаганини, бошқалари эса қашшоқликда қолаётганини тушунишга қаратилган эди. Тарихий ва сиёсий омилларни ўрганиш орқали маълум бўлдики, институтлар, ресурслар ёки географиядан кўра, кўпроқ иқтисодий траекторияларни шакллантиришда муҳим ўрин эгаллайди.

Мухбир: *Сизнинг ишингиз сиёсатчиларга қандай фойда келтиришига умид қиласиз?*

Дарон Ажемоғлу: Умид қиламанки, ишимиз сиёсатчиларга инклюзив институтларни қуришга эътибор қаратишлари зарурлигини таъкидлайди. Қонун устуворлиги, мулкий ҳуқуқларнинг таъминланиши ва сиёсий ҳокимият ривожланмаган мамлакатларда барқарор иқтисодий ўсишга эриша олмайди. Сиёсатчилар одамларнинг имкониятларини кенгайтирадиган ҳамда инновациялар, адолат ва узоқ муддатли фаровонлик учун шароит яратадиган институционал ислохотларга устувор аҳамият беришлари керак.

2024 йил, октябрь

САЙМОН ЖОНСОН

Саймон Жонсон 1962 йил 16 ноябрда Нью-Йорк шаҳрида туғилган. У таълим, интеллектуал фаолиятни қадрлайдиган оилада вояга етди ва бу унинг келажакдаги илмий ютуқларига замин яратди. Жонсон Массачусетс технология институти (МТИ) да таҳсил олди ва 1983 йилда иқтисод бўйича бакалавр, сўнгра PhD даражасини олди. Унинг докторлик диссертацияси иқтисодий назария ва сиёсатнинг кесишишига, хусусан, институтлар иқтисодий натижаларни қандай шакллантиришига қаратилган.

Таълимни тугатгандан сўнг, Саймон Жонсон ўз фаолиятини Халқаро валюта жамғармасида (ХВЖ) бошлаб, у ерда 1989 йилдан 1996 йилгача иқтисодчи бўлиб ишлаган. ХВЖдаги фаолияти унга халқаро молия ва макроиқтисодий сиёсатда бебаҳо тажриба берди. 2007 йилда у МТИнинг Слоан менежмент мактабида профессор бўлди ҳамда у ерда молиявий инқирозлар ва иқтисодий ривожланиш тушунчаларини шакллантирилишига таъсир кўрсатди. Жонсон, шунингдек, банк саноатининг Америка сиёсати ва иқтисодиётига таъсирини танқид қилувчи «13 банкир: Уолл-Стритни эгаллаб олиш ва кейинги молиявий инқироз» китобининг ҳаммуаллифи сифатида танилган.

2015 йилда Саймон Жонсон молиявий инқирозлар ва уларнинг иқтисодий сиёсатга таъсирини тушуниш бўйича иши учун тан олинган жамоа таркибида иқтисодиёт фанлари бўйича Нобель мукофотида сазовор бўлди. Унинг тадқиқотлари молиявий офатларнинг олдини олишда меъёрий-ҳуқуқий база ва институционал яхлитликнинг муҳимлигини таъкидлаб, соҳага сезиларли ҳисса қўшди. Академиядан ташқари, Жонсон турли оммавий ахборот воситалари, жумладан, The New York Times ва The Atlantic учун иқтисодий масалалар ҳақида тез-тез мақолалар ёзадиган фаол жамоатчилик зиёлиси бўлиб, мураккаб иқтисодий тушунчаларни кенгроқ аудитория учун тушунарли бўлишида хизмат қилмоқда.

САЙМОН ЖОНСОН БИЛАН СУЎБАТ

Мухбир: *Сизнингча, Нобель мукофотига лойиқ топилган тадқиқотингизнинг асосий зояси нимада?*

Саймон Жонсон: Тадқиқотимиз институтларнинг иқтисодий фаровонликни қандай шакллантиришига қаратилган. Биз инклюзив сиёсий ва иқтисодий тизимлар, инновациялар узоқ муддатли ривожланишга ёрдам беришини намойиш этдик. Бу доирада давлатлар ўртасида аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромадлар номуносивлиги тушунтирилади ва ўсишни рағбатлантиришда бошқарувнинг роли таъкидланади. Турли ривожланиш ҳудудларига қандай институционал ўзгаришлар олиб келиш мумкинлигини тушунишга ҳаракат қилдик.

Мухбир: *Технология глобал тенгсизликка қандай таъсир кўрсатади?*

Саймон Жонсон: Технологиянинг тенгсизликка таъсири институтлар уни қабул қилишига, қандай муносабатда бўлишига қараб шаклланади. Инновациялар маҳсулдорлик ва турмуш даражасини оширишга хизмат қилса-да, улар монополиялар ёки эксклюзив гуруҳлар қўлида қолса, кўпинча тенгсизликни кучайтиради. Фақат атайлаб олиб борилган сиёсат орқали биз технологик тараққиётнинг афзалликлари кенг тарқалишини таъминлашимиз мумкин. Бундай чораларсиз глобал миқёсда иқтисодий номуносивликни чуқурлаштириш хавфи бор.

Мухбир: *Сизнинг тадқиқот хулосаларингиз сиёсатчилар учун қандай амалий аҳамиятга эга?*

Саймон Жонсон: Сиёсатчилар инклюзив институтларни мустаҳкамлашга эътибор қаратишлари керак. Бу демократик жавобгарликни, адолатли иқтисодий иштирокни тарғиб қилиш ва рақобатни бўғиб қўядиган элита ҳокимиятини чеклашни англатади. Турли иштирокчилар томонидан инновациялар ва тадбиркорликни рағбатлантирадиган асосларни яратиш орқали мамлакатлар фаровонлигини ошириш мумкин. Тўғри сиёсат одамларнинг имкониятларини кенгайтириши, коррупцияни

камайтириши, шунингдек, фақат бир гуруҳнинг эмас, балки ҳам-манинг турмуш даражасини яхшилаши мумкин.

Мухбир: *Илк тадқиқотларингиздан ҳозиргача ривожланишига бўлган нуқтаи назарингиз қандай ўсиб борди?*

Саймон Жонсон: Дастлаб мен кўпроқ молиявий инқирозлар ва уларнинг таъсирига эътибор қаратдим, лекин вақт ўтиши билан мамлакатнинг институционал асослари муҳимроқ эканлигини англадим. Мамлакатнинг барқарорлиги ва узоқ муддатли ўсиши унинг макроиқтисодий сиёсатига эмас, балки институтларининг инклюзивлигига боғлиқ. Эътиборнинг сиёсий иқтисодга ўзгариши менга сиёсий ислохотларсиз барқарор ривожланиш учун фақат иқтисодий чораларнинг ўзи етарли эмаслигини тушунишга ёрдам берди.

Мухбир: *Иқтисодиёт соҳасига кириб келаётган ёш тадқиқотчиларга қандай маслаҳат берасиз?*

Саймон Жонсон: Қизиқувчан бўлинг ва илмий назариялардан келиб чиқиб, ўзингизга савол беринг. Иқтисодий моделлар хушхабар сифатида эмас, балки мураккаб воқеликни тушуниш учун восита сифатида қабул қилиниши керак. Ҳақиқий дунё маълумотлари ва фанлараро ёндашувлар билан шуғулланиш янги тушунчаларни бериши мумкин. Шунингдек, сиёсатнинг одамларга қандай таъсир қилишига асосланиш жуда муҳим, чунки иқтисод охир-оқибат ҳаётни кенг миқёсда яхшилашга қаратилган.

2024 йил, октябрь

ЖЕЙМС АЛАН РОБИНСОН

Жеймс Алан Робинсон 1960 йил 29 октябрда Англиянинг Лондон шаҳрида туғилган. У Кембриж университетида тарих бўйича бакалавр даражасини олди. Шундан сўнг у Йель университетида ўқиниши давом эттириб, сиёсат фанлари номзоди илмий даражасини олди. Унинг илмий даражаси келажакдаги илмий қизиқишлари учун асос яратди, улар асосан сиёсий иқтисод, иқтисодий ривожланиш ва институтлар ҳамда иқтисодий кўрсаткичлар ўртасидаги ўзаро таъсирга қаратилган.

Робинсоннинг академик карьераси иқтисод ва сиёсатшунослик соҳаларига катта ҳисса қўшган. У сиёсий институтлар ва иқтисодий натижалар ўртасидаги муносабатларга оид ишлари билан машҳурдир. Дарон Ажемоғлу билан биргаликда у 2012 йилда чоп этилган «Нима учун халқлар муваффақиятсизликка учради: куч, фаровонлик ва қашшоқликнинг келиб чиқиши» номли таъсирли китобнинг ҳаммуаллифидир.

Робинсон ўз фаолияти давомида турли нуфузли лавозимларни эгаллаган, Гарвард университети ва Чикаго университети профессори шулар жумласидандир.

2024 йилда Жеймс Робинсон Дарон Ажемоғлу билан биргаликда институтлар турли жамиятларда иқтисодий рағбатлар ва натижаларни қандай шакллантиришини таҳлил қилгани учун Иқтисодиёт фанлари бўйича Нобель мукофотига сазовор бўлди. Уларнинг инновацион тадқиқотларида нега баъзи давлатлар иқтисодий жиҳатдан гуллаб-яшнаши, бошқалари эса турғунлик ёки таназул билан курашаётгани ҳақида қимматли тушунчалар берилган.

ЖЕЙМС РОБИНСОН БИЛАН СУҲБАТ

Мухбир: *Нобель мукофотини олишига аввалига муносабатингиз қандай бўлди?*

Жеймс Робинсон: Олдинига ҳайратландим. Хотиним бу хабарни айтиш учун мени уйғотди. Унинг сўзларини тўлиқ англаб етиш учун бироз вақт керак бўлди. Бу эътироф нафақат мен учун, балки Дарон ва Саймон чуқур ўрганишимизга содиқ қолганимиз бўйича жамоавий тадқиқотлар учун шараф бўлди.

Мухбир: *Иқтисодий ривожланишда институтларнинг ролини қандай баҳолайсиз?*

Жеймс Робинсон: Институционал тузилмалар нима учун баъзи давлатлар гуллаб-яшнаётгани, бошқалари эса турғунлашганини тушунишда марказий ўрин тутади. Тадқиқотимиз шуни кўрсатдики, инклюзив институтларнинг кенгроқ иштирокини таъминлаш ҳамда ҳокимиятнинг бир неча кишилар қўлида тўпланишига йўл қўймаслик инновациялар ва иқтисодий ўсишга ёрдам беради.

Мухбир: *Мамлакатлар институтларни ислоҳ қилишда қандай муаммоларга дуч келмоқда?*

Жеймс Робинсон: Мамлакатлар мустаҳкам элита, тарихий мерос ва ўзгаришларга қаршилик кўрсатади. Институционал ислохотлар ҳам сиёсий иродани, ҳам жамият таъсир қилишини талаб қилади. Агар қисқа муддатли манфаатлар узоқ муддатли ютуқлардан устун бўлса, бу қийин бўлиши мумкин. Шунга қарамай, тўғри бошқарув ва ҳаракатлар билан ислохотларни амалга ошириш мумкинлигини тарих кўрсатиб турибди.

Мухбир: *Ушбу тадқиқотингиздан сўнг кейинги тадқиқотларингиз нимага қаратилади?*

Жеймс Робинсон: Келгусида мен иқлим ўзгариши ва технологик силжишларнинг институтларга қандай таъсир қилишини ўрганмоқчиман. Бу эса глобал муаммоларнинг, бошқарув ва иқтисодий тизимларнинг моҳиятини қайта белгилайди. Институтларимиз бундай сейсмик силжишларни бартараф этиш учун жиҳозланишини таъминлашимиз керак.

Мухбир: *Ёш иқтисодчиларга қандай маслаҳат берасиз?*

Жеймс Робинсон: Маслаҳатим – қизиқувчан бўлиб, муаммоли масалаларга эътибор қаратиш. Иқтисодиёт нафақат моделлар ва маълумотлар, балки ҳаётни яхшилаш билан боғлиқ. Сиз ҳал қилишни мақсад қилган ҳақиқий муаммоларни ҳал қилиши, шунингдек, ҳар доим рақамлар ортидаги кенгроқ инсоний ҳамда ижтимоий ўлчовларни ёдда тутиш кераклигини таъкидламоқчиман.

2024 йил, октябрь

Тошкентда «Мамлакатлар таназзули сабаблари» китоби ҳаммуаллифи, Чикаго университети профессори Жеймс Робинсон билан учрашув. 2023 йил 17 март.
Манба: www.daryo.uz